

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
ZESPÓŁ REALIZACJI
BADAŃ
INTERNET:

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17
<http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/147/99

OPINIE O ISTOTNYCH KWESTIACH SPOŁECZNO-POLITYCZNYCH W ELEKTORATACH PARTYJNYCH

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, PAŹDZIERNIK '99

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

SPIS TREŚCI

KWESTIE SPOŁECZNO-POLITYCZNE W OPINIACH OGÓLU SPOŁECZEŃSTWA	1
ZRÓŻNICOWANIE POGLĄDÓW NA KWESTIE SPOŁECZNO-POLITYCZNE W ELEKTORATACH PARTYJNYCH	5
CHARAKTERYSTYKA POTENCJALNYCH ELEKTORATÓW NAJWAŻNIEJSZYCH PARTII I UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH	6
POTENCJALNE ELEKTORATY NA OSIACH PODZIAŁÓW POLITYCZNYCH	18

W jednym z ostatnich badań¹ po raz kolejny już zapytaliśmy ankietowanych o opinie na temat ważnych kwestii społeczno-politycznych, aby na ich podstawie podjąć próbę odtworzenia osi podziałów politycznych w Polsce. Analiza opinii w elektoratach partii i ugrupowań politycznych cieszących się największym poparciem społecznym posłużyła nam do skonstruowania ich charakterystyki i określenia pozycji na osi podziałów politycznych. Przedmiotem naszego zainteresowania były poglądy ankietowanych w takich kwestiach, jak: dekomunizacja, prawna regulacja aborcji, rola Kościoła w państwie, zwalczanie przestępczości kosztem ograniczenia swobód obywatelskich, pełnienie przez państwo funkcji opiekuńczych, polityka rolna, zwalczanie bezrobocia, ograniczanie dochodów osób najwyżej zarabiających, ekonomiczne i kulturowe otwarcie na świat.

KWESTIE SPOŁECZNO-POLITYCZNE W OPINIACH OGÓLU SPOŁECZEŃSTWA

Na początek warto się przyjrzeć, jak kształtują się opinie o istotnych kwestiach społeczno-politycznych wśród ogółu społeczeństwa i prześledzić, tam gdzie to możliwe, jak się one zmieniały w ostatnich latach. Respondenci określali swoje poglądy na te tematy za pomocą 7-punktowej skali, której krańce (1-7) wyznaczały poparcie dla dwóch przeciwstawnych rozwiązań modelowych, środek zaś - opinię ambiwalentną. W rozkładzie opinii o większości omawianych spraw nastąpiły w ostatnich latach stosunkowo niewielkie zmiany, co pozwala mówić o ich względnej stabilności. (Porównywalność tegorocznych rezultatów z danymi z roku '95 jest ograniczona ze względu na zastosowanie wówczas nieco odmiennej, 9-stopniowej skali.)

Tabela 1

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (108), 6-12 maja '99, reprezentatywna próba losowo-adresowa dorosłej ludności Polski (N=1074).

	Opinie skrajne				Opinia ambiwalentna				Trudno powiedzieć			
	VII '95	VIII '96	V '97	V '99	VII '95	VIII '96	V '97	V '99	VII '95	VIII '96	V '97	V '99
	w procentach											
Z przestępczością należy walczyć twardo, nawet jeśli miałyby to ograniczać prawa i swobody zwykłych obywateli	41	-	-	64	12	-	-	7	3	-	-	2
Z przestępczością należy walczyć, ale tak, by nie ograniczać praw i swobód zwykłych obywateli	44	-	-	27								
Kościół powinien mieć duży wpływ na sprawy państwa i jego politykę	14	13	13	8								
Kościół powinien być od państwa oddzielony i nie powinien zajmować się polityką	70	79	78	82	13	8	7	9	4	1	2	2
Osobom zajmującym wysokie stanowiska polityczne i gospodarcze w okresie PRL (tzw. nomenklaturze) powinno się obecnie zabronić pełnienia odpowiedzialnych funkcji państwowych	39	50	48	42	21	15	15	18	8	7	8	11
Osoby te („nomenklatura”) powinny mieć obecnie takie same możliwości ubiegania się o funkcje państwowe jak wszyscy inni	32	28	30	29								
Należy prywatyzować powoli i tylko niektóre przedsiębiorstwa państwowe	-	53	-	57								
Należy prywatyzować szybko i jak największą liczbę państwowych przedsiębiorstw	-	25	-	17	-	14	-	17	-	8	-	9
Bezrobocie jest zawsze zjawiskiem szkodliwym i należy je bezwzględnie zwalczać	-	-	-	70	-	-	-	8	-	-	-	3
Istnienie niewielkiego bezrobocia jest pozytywne dla gospodarki	-	-	-	19								
Przerywanie ciąży powinno być całkowicie zakazane	-	-	-	33	-	-	-	23	-	-	-	9
Przerywanie ciąży powinno być dozwolone bez żadnych ograniczeń	-	-	-	36								
Rolnictwo powinno otrzymywać dotacje z budżetu państwa oraz być chronione cłami, nawet jeśli miałyby to prowadzić do wzrostu cen produktów rolnych	53	61	63	66								
Rolnictwo nie powinno dostawać żadnych dotacji z budżetu państwa ani nie powinno być chronione cłami, gdyż przyczynia się to do wzrostu cen żywności	19	21	19	15	22	14	15	14	6	4	4	5
Państwo powinno zapewnić obywatelom wysoki poziom świadczeń społecznych, takich jak opieka zdrowotna, szkolnictwo itp.	74	74	75	81	12	11	10	9	4	1	1	2
Obywatele powinni dbać o zapewnienie sobie ochrony zdrowia, możliwości kształcenia dzieci itp.	10	15	13	8								
Powinno się ograniczyć zarobki osób najwyżej zarabiających	-	48	44	67	-	11	13	9	-	4	3	4
Nie należy ograniczać wysokości zarobków	-	38	41	21								
Należy przede wszystkim dbać o kulturę i gospodarczą niezależność Polski	-	30	37	43								
Należy jak najszerzej otworzyć się na współpracę z zagranicą	-	47	40	31	-	17	17	18	-	6	6	9

W ciągu ostatnich dwóch lat nieco zmniejszyło się (o 6 punktów procentowych) poparcie dla dekomunizacji, choć nadal przeważający odsetek ankietowanych stanowią zwolennicy ograniczenia byłej PRL-owskiej nomenklaturze dostępu do najważniejszych funkcji państwowych (42%, podczas gdy 29% jest przeciwnego zdania). W stosunku do ubiegłych lat nieco umocniła się aprobata zasady rozdziału Kościoła od państwa. Rozwiązanie to cieszy się obecnie akceptacją 82% respondentów. W tym roku po raz pierwszy do katalogu badanych kwestii włączyliśmy stwierdzenie dotyczące prawnej regulacji przerywania ciąży. Opinie na ten temat są podzielone i niejednoznaczne. Odsetek zwolenników zakazu aborcji (33%) jest porównywalny z liczbą osób opowiadających się za jej prawną dopuszczalnością (36%). Dość duża grupa (23%) wybrała jednak środkowy punkt na skali, co można interpretować jako poparcie dla rozwiązania kompromisowego - przyzwolenie na aborcję jedynie w niektórych sytuacjach.

Większość badanych skłonna byłaby się zgodzić na ograniczenie praw i swobód obywatelskich w celu skuteczniejszej walki z przestępczością. Opinie na ten temat badaliśmy wcześniej dwukrotnie - w lipcu '95 i marcu '98². Można mówić o wzroście przyzwolenia społecznego na ograniczanie praw i swobód obywatelskich w celu skuteczniejszej walki z przestępczością. W poprzednich sondażach tego rodzaju rozwiązania akceptowało bowiem wyraźnie mniej badanych (odpowiednio 41% i 51%, podczas gdy obecnie - 64%).

Spośród kwestii społeczno-gospodarczych i dotyczących pojmowania roli państwa największe zmiany zaszły w poglądach na temat ograniczania zarobków osób najwyżej zarabiających. Poparcie dla tej idei bardzo wyraźnie wzrosło w ciągu ostatnich dwóch lat (aż o 23 punkty procentowe) - obecnie wyraża je ponad dwie trzecie ankietowanych. Zarejestrowanych zmian nie można tłumaczyć jedynie zwiększeniem egalitaryzmu płacowego, jako że z innych badań wynika, iż wraz z postrzeganym wzrostem zróżnicowania dochodów rośnie również ich akceptowana rozpiętość³. Może to być w dużej mierze reakcja

² W marcu '98 kwestia ta umieszczona była w innym bloku pytań.

³ Por. komunikat CBOS „Jakie są nasze zarobki, a jakie powinny być? Zarobki postrzegane i postulowane”, marzec '99.

na proponowane zmiany w systemie podatkowym, które w odczuciu społecznym są korzystne przede wszystkim dla osób o wysokich dochodach. Wynika to zatem z oczekiwania, że państwo poprzez system fiskalny będzie niwelować dysproporcje w zarobkach, postrzegane jako zbyt duże.

Postawy etatystyczne znajdują także odbicie w niemal powszechnej akceptacji wizji państwa opiekuńczego, gwarantującego obywatelom wysoki poziom świadczeń społecznych, a także w poparciu przez większość społeczeństwa protekcyjnej polityki wobec rolnictwa, nawet kosztem wzrostu cen produktów rolnych. Zmiany opinii w tych kwestiach wskazują nawet na niewielki wzrost postaw etatystycznych, szczególnie jeśli chodzi o zapewnienie przez państwo powszechnego dostępu do świadczeń społecznych: opieki zdrowotnej, szkolnictwa itp. Wyrażane jeszcze silniej niż przed dwoma laty przywiązanie do opiekuńczych funkcji państwa jest prawdopodobnie reakcją na realizowane przez rząd reformy, które mogą być odbierane jako ograniczenie roli państwa w dziedzinach będących dotychczas jego domeną.

W ostatnim okresie, szczególnie z perspektywy ostatnich trzech lat, widoczne jest nasilenie się postaw izolacjonistycznych. Jeszcze w roku '97 odsetek zwolenników otwarcia Polski na świat nieco przeważał nad liczbą osób postulujących dążenie do kulturowej i gospodarczej autonomii, obecnie zaś jest odwrotnie. Wzrastająca w tym okresie popularność haseł izolacjonistycznych zbieżna jest ze zwiększeniem się eurosceptycyzmu, co wyraża się m. in. w spadku poparcia dla integracji (z 80% w maju '96 do 55% w maju '99), spadku optymizmu w prognozach dotyczących jej skutków, a także nasileniu krytycyzmu w ocenie aktualnych stosunków naszego kraju z Unią Europejską⁴.

W tym roku do katalogu badanych kwestii po raz pierwszy włączyliśmy bezrobocie. Zdecydowana większość Polaków (70%) skłania się do opinii, że jest ono zawsze zjawiskiem szkodliwym i należy je bezwzględnie zwalczać. Jedynie niespełna jedna piąta ankietowanych sądzi, że istnienie niewielkiego bezrobocia jest pożyteczne dla gospodarki. Wprawdzie nie

⁴ Zob. komunikat CBOS „Polacy, Czesi i Węgrzy o integracji z Unią Europejską”, czerwiec '99, a także: „Czy warto przystąpić do Unii Europejskiej - plusy i minusy integracji”, lipiec '99.

dysponujemy w pełni porównywalnymi wcześniejszymi danymi dotyczącymi tego zagadnienia, jednak warto przypomnieć, że w październiku '95 trzy piąte (61%) respondentów uznało bezrobocie za zjawisko szkodliwe, a niemal jedna trzecia (31%) - za pożyteczne (badani nie mieli wówczas możliwości wyboru odpowiedzi pośredniej), co może świadczyć o spadku akceptacji gospodarki wolnorynkowej, opartej na zasadach efektywności ekonomicznej.

ZRÓŻNICOWANIE POGŁADÓW NA KWESTIE SPOŁECZNO-POLITYCZNE W ELEKTORATACH PARTYJNYCH

Opinie w omawianych kwestiach w różnym stopniu dzielą elektoraty partyjne. W niektórych z nich stanowiska zwolenników poszczególnych ugrupowań są do siebie zbliżone, w innych różnice są bardzo wyraźne. Zdecydowanie największa zbieżność opinii dotyczy sposobów walki z przestępczością, a ściślej zgody na ograniczenie swobód obywatelskich, jeśli miałyby się to przyczynić do zwiększenia bezpieczeństwa w kraju. (Różnica średnich ocen między elektoratami jest nieistotna statystycznie i nie przekracza 0,6 punktu.) Zwolennicy wszystkich ugrupowań w większości akceptują zasadę rozdziału Kościoła od państwa, jednak różnią się w opiniach co do zakresu jego dopuszczalnego wpływu na sferę polityki. Stosunkowo mniejsze różnice poglądów wywołują takie kwestie, jak: bezrobocie, pełnienie przez państwo funkcji opiekuńczych oraz polityka rolna. We wszystkich elektoratach przeważa przekonanie o szkodliwości nawet ograniczonego bezrobocia, przywiązanie do wizji państwa opiekuńczego oraz akceptacja protekcyjnej polityki wobec rolnictwa, nawet kosztem wzrostu cen produktów rolnych. Przedmiotem największych kontrowersji są kwestie ograniczenia zarobków osób najwyżej zarabiających, dekomunizacji, przerywania ciąży. Wiele rozbieżności budzi także zakres i tempo prywatyzacji oraz kwestia otwarcia Polski na świat.

CHARAKTERYSTYKA POTENCJALNYCH ELEKTORATÓW NAJWAŻNIEJSZYCH PARTII I UGRUPOWAŃ POLITYCZNYCH

Akcja Wyborcza „Solidarność”. Zwolennicy AWS wyróżniają się spośród elektoratów pozostałych ugrupowań opiniami w kwestiach ideologicznych: oceny PRL-owskiej przeszłości, dopuszczalności przerywania ciąży oraz roli Kościoła w państwie. Tylko wśród sympatyków tej formacji bezwzględną większość stanowią osoby, które w większym lub mniejszym stopniu przychylają się do postulatu dekomunizacji - za zakazem pełnienia ważnych funkcji państwowych przez byłą peerelowską nomenklaturę opowiada się ponad dwie trzecie zwolenników AWS. Trzeba jednak zaznaczyć, że obecnie poparcie dla rozwiązań dekomunizacyjnych jest w tym elektoracie, podobnie jak wśród ogółu społeczeństwa, nieco słabsze niż przed dwoma laty.

Jedynie sympatycy AWS w większości opowiadają się za całkowitym lub niemal całkowitym prawnym zakazem przerywania ciąży (59%). Wprawdzie zwolennicy tego ugrupowania wyraźnie częściej niż osoby deklarujące poparcie dla pozostałych partii (szczególnie SLD i PSL) skłonni byliby zaakceptować jakieś formy zaangażowania Kościoła w politykę, jednak zdecydowana większość z nich (68%) aprobuje zasadę rozdziału Kościoła od państwa. Jej akceptacja bardzo wyraźnie zwiększyła się w ciągu ostatnich dwóch lat - z 48% do 68%, jednocześnie odsetek zwolenników wpływu Kościoła na sprawy państwa zmalał z 35% do 15%. Zmiany opinii na temat relacji państwo - Kościół mogą wynikać z dwóch powiązanych ze sobą czynników - natury systemowej oraz z aktualnego układu na scenie politycznej. W roku '97 podkreślanie roli i znaczenia Kościoła w państwie przez zwolenników AWS mogło sprzyjać praktyczne wyłączenie w okresie Sejmu II kadencji obozu prawicowego z decyzji politycznych. To z kolei mogło rodzić oczekiwanie, że strona kościelna będzie niejako reprezentantem interesów i wyrazicielem poglądów ugrupowań tej strony sceny politycznej oraz nie mającej swoich reprezentantów w Sejmie części społeczeństwa (np. w procesie uchwalania nowej konstytucji). Zrównoważenie układu sił na scenie politycznej po wyborach parlamentarnych '97 sprzyjało aprobacie wypracowanego po okresie kontrowersji wokół publicznej i politycznej roli Kościoła w pierwszej połowie dekady

i zaakceptowanego również przez hierarchię kościelną modelu stosunków państwo - Kościół, zakładającego brak bezpośredniej ingerencji tej instytucji w sferę polityki.

Opinie zwolenników AWS w kwestiach gospodarczych i związanych z rozumieniem roli państwa sytuują to ugrupowanie w centrum polskiej sceny politycznej - na lewo od Unii Wolności i na prawo od PSL. Ich opinie w tych sprawach są stosunkowo najbliższe poglądom potencjalnych wyborców SLD. Od dwóch-trzech lat w elektoracie AWS opinie w tych kwestiach są stosunkowo stabilne - zmieniają się w mniejszym stopniu niż w przypadku pozostałych uwzględnionych w analizie ugrupowań.

Większość zwolenników AWS, podobnie jak wyborców innych partii, poza UW, uważa bezrobocie za zjawisko szkodliwe, które należy bezwzględnie zwalczać. Ponad połowa z nich przychyliła się do postulatu ograniczonego tempa i zakresu prywatyzacji. Opinie sympatyków AWS w tej kwestii, choć bardziej wstrzemięźliwe niż potencjalnych wyborców UW, są jednak wyraźnie bardziej proprywatyzacyjne niż zwolenników PSL czy SLD. W ciągu ostatnich trzech lat w elektoracie AWS, podobnie jak wśród ogółu społeczeństwa, nieco zmalało poparcie dla szybkiej prywatyzacji. Tak jak przed dwoma laty, zdecydowana większość (75%) zwolenników AWS opowiada się za pełnieniem przez państwo funkcji opiekuńczych w zakresie opieki zdrowotnej, szkolnictwa itp. Podobnie jak w opiniach na temat prywatyzacji, w tej kwestii poglądy zwolenników AWS są bardziej liberalne niż opinie sympatyków PSL i SLD. Wprawdzie większość zwolenników AWS opowiada się za wspieraniem rolnictwa przez państwo, nawet kosztem wzrostu cen produktów rolnych, jednak w elektoracie tego ugrupowania w największym stopniu zmalało w ciągu ostatnich dwóch lat poparcie dla protekcjonistycznej polityki rolnej. Niewątpliwie zaważył na tym udział AWS w sprawowaniu władzy i trudności w rozwiązywaniu, częstokroć pod presją protestujących rolników, problemów polskiego rolnictwa. Większość zwolenników AWS opowiada się za ograniczeniem zarobków osób najwyżej zarabiających. Poparcie dla wyrównywania dysproporcji dochodów zwiększyło się jeszcze w stosunku do maja '97, choć jego wzrost w elektoracie AWS jest stosunkowo najmniejszy.

Analizy statystyczne wskazują⁵, że chęć oddania głosu na AWS jest uwarunkowana przede wszystkim akceptacją prawnego ograniczenia możliwości aborcji oraz poparciem dla dekomunizacji. W mniejszym stopniu, choć także w sposób znaczący, na deklarację głosowania na to ugrupowanie wpływa sprzeciw wobec zwalczania przestępczości, kosztem ograniczenia praw i swobód obywatelskich.

Podsumowując można stwierdzić, że AWS grupuje elektorat stosunkowo najbardziej konserwatywny obyczajowo i antykomunistyczny, a przyjmując za punkt odniesienia scenę polityczną - centrowy, jeśli chodzi o poglądy na rolę państwa i kwestie gospodarcze. Udział AWS we władzy przyczynił się do przesunięcia jej pozycji na scenie politycznej względem pozostałych ugrupowań bardziej na prawo, w kierunku większego liberalizmu gospodarczego. Przesunięcie to nie ma jednak charakteru bezwzględny i nie wynika z wyraźnej zmiany poglądów gospodarczych zwolenników AWS, ale z tego, że zradykalizowały się, tzn. przesunęły na lewo, w kierunku większego etatyzmu, opinie sympatyków partii poprzedniej koalicji rządowej, w tym przede wszystkim SLD.

Polskie Stronnictwo Ludowe. Elektorat partii chłopskiej wyróżnia się opiniami w kwestiach gospodarczych i związanych z pojmowaniem roli państwa. Zdecydowanie najsilniejsze wśród sympatyków PSL są postawy etatystyczne, wyrażające się w przywiązaniu do państwa opiekuńczego i interwencjonizmu państwowego, oraz egalitarne. Warto podkreślić, że w tych kwestiach potencjalni wyborcy PSL są stosunkowo najbardziej jednomyślni, o czym świadczą najniższe wartości odchylenia standardowego od średniej.

Zwolennicy tej partii wyraźnie częściej niż sympatycy pozostałych ugrupowań opowiadają się za ograniczeniem skali i tempa prywatyzacji (73% wskazań), ochroną polskiego rolnictwa (80%), pełnieniem przez państwo funkcji opiekuńczych (91%), wyrównywaniem dysproporcji w dochodach (88%), a także za zachowaniem kulturowej i gospodarczej autonomii Polski (49%).

⁵ Przeprowadzono analizę regresji.

W ciągu ostatnich dwóch lat w elektoracie PSL nastąpił wyraźny wzrost poparcia dla postulatów wyrównywania dochodów (obserwowany również w pozostałych elektoratach, jednak stosunkowo największy wśród zwolenników PSL) oraz spadek aprobaty polityki otwarcia Polski na świat. Ponadto nieco zmniejszyła się liczba osób akceptujących szybkie tempo i szeroki zakres przekształceń własnościowych.

W kwestiach, które w zasadniczym stopniu wyznaczają geografie naszej sceny politycznej, związanych ze stosunkiem do przeszłości, określeniem roli Kościoła w państwie oraz prawną regulacją aborcji, poglądy zwolenników PSL są stosunkowo umiarkowane i najbliższe opiniom sympatyków UW. Niejednoznaczne oceny w elektoracie PSL budzi dekomunizacja - niemal równoliczne są grupy jej zwolenników i przeciwników (odpowiednio 33% i 32%). W ostatnich latach nieco zmalało poparcie dla ograniczania członkom peerelowskiej nomenklatury dostępu do stanowisk państwowych. Zdecydowana większość sympatyków PSL opowiada się za rozdziałem Kościoła od państwa. Poparcie dla takiego modelu stosunków państwo-Kościół umocniło się jeszcze w ostatnim okresie. Opinie zwolenników PSL na temat dekomunizacji i roli Kościoła w państwie są bliższe poglądom potencjalnych wyborców SLD niż AWS. W kwestii przerywania ciąży opinie zwolenników PSL sytuują się stosunkowo najbliżej środka skali - największa grupa zajmuje niejednoznaczne stanowisko wobec prawnego unormowania jej dopuszczalności. Wśród pozostałych osób aprobatę zyskuje raczej restrykcyjna niż liberalna regulacja przerywania ciąży.

Jak wynika z analiz statystycznych⁶, poparcie dla PSL wiąże się przede wszystkim z postawami egalitarnymi - aprobowaniem idei ograniczania dochodów osób najwyżej zarabiających oraz, co ciekawe, sprzeciwem wobec zaangażowania Kościoła w politykę.

Sojusz Lewicy Demokratycznej. Zwolenników SLD łączą i odróżniają od sympatyków pozostałych ugrupowań opinie w kwestiach ideologicznych: dekomunizacji, roli Kościoła w państwie, prawnej regulacji aborcji. Poglądy na te tematy sytuują ich na przeciwległym biegunie wobec sympatyków AWS .

⁶ Por. przypis 5.

W elektoracie SLD tradycyjnie przeważa sprzeciw wobec dekomunizacji, choć część zwolenników tego ugrupowania (co czwarty) opowiada się za jej przeprowadzeniem. O ile jednak w pozostałych elektoratach poparcie dla dekomunizacji zmniejszyło się w ostatnich latach, o tyle wśród sympatyków SLD odsetek zwolenników jej przeprowadzenia pozostaje dość stabilny od roku '96. Może to wynikać z poszerzenia bazy społecznego poparcia dla tego ugrupowania, które w coraz większym zakresie zyskuje zwolenników także wśród osób sympatyzujących niegdyś z opozycją demokratyczną. Potencjalni wyborcy SLD stosunkowo najczęściej i niemal bez wyjątku odmawiają Kościołowi prawa do zajmowania się polityką. W kwestii prawnego unormowania przerywania ciąży sympatycy tej formacji zajmują wyraźnie najbardziej liberalne stanowisko - za jej dopuszczalnością opowiada się ponad połowa z nich (56%).

Jeśli weźmiemy pod uwagę opinie sympatyków SLD w kwestiach gospodarczych i związanych z pojmowaniem roli państwa, to możemy sytuować to ugrupowanie blisko centrum sceny politycznej. W większości tych kwestii poglądy wyborców SLD nie odbiegają istotnie od opinii sympatyków AWS - sytuują się między biegunami wyznaczonymi przez UW i PSL. Mniej więcej dwie trzecie zwolenników SLD opowiada się zatem za ograniczeniem tempa i zakresu prywatyzacji, protekcyjnistyczną polityką wobec rolnictwa, ograniczeniem zarobków osób najwyżej zarabiających. Hasła izolacjonistyczne znajdują w elektoracie tego ugrupowania żywszy oddźwięk niż postulaty otwarcia się na świat. Ponad dwie piąte (44%) wyborców SLD skłonnych jest opowiadać się za zachowaniem gospodarczej i kulturowej niezawisłości Polski, podczas gdy blisko co trzeci popiera jak najszerszą współpracę z zagranicą. Kwestią, na którą zwolennicy SLD są szczególnie uwrażliwieni, podobnie jak sympatycy PSL, jest pełnienie przez państwo funkcji opiekuńczych. Wyraźnie częściej niż potencjalni wyborcy AWS oczekują oni od państwa zagwarantowania wysokiego poziomu świadczeń społecznych w zakresie opieki zdrowotnej, szkolnictwa itp.

W ostatnich latach opinie sympatyków SLD w kwestiach gospodarczych i związanych z definicją roli państwa wyraźnie i stosunkowo najbardziej, biorąc pod uwagę ewolucję poglądów w elektoratach pozostałych ugrupowań, zradykalizowały się, przesuwając się bardziej na lewo, w kierunku większego etatyzmu. Niewątpliwie przyczyniła się do tego

zmiana statusu tego ugrupowania na scenie politycznej, jaka dokonała się po wyborach parlamentarnych '97 (przejście SLD z pozycji ugrupowania współtworzącego koalicję rządową na pozycję formacji opozycyjnej) i krytyczna ocena działalności obecnej koalicji.

O poparciu dla SLD najsilniej decydują⁷ opinie w kwestiach ideologicznych: sprzeciw wobec ingerencji Kościoła w sferę polityki, sprzeciw wobec dekomunizacji, akceptacja prawnej dopuszczalności przerywania ciąży oraz poparcie dla opiekuńczych funkcji państwa. Istotny, choć wyraźnie mniejszy wpływ na chęć głosowania na to ugrupowanie mają postawy izolacjonistyczne oraz przyzwolenie na ograniczenie swobód obywatelskich w walce z przestępczością.

Unia Wolności. Elektorat UW skupia osoby w największym stopniu akceptujące liberalizm gospodarczy, najmniej przywiązane do opiekuńczych funkcji państwa oraz aprobujące gospodarcze i kulturowe otwarcie Polski na świat. Sympatyków tej partii jednak trudno jednoznacznie określić jako zwolenników zasad pełnego liberalizmu gospodarczego i redukcji funkcji państwa do roli „nocnego stróża”. Można jedynie mówić, że w stosunkowo największym stopniu popierają oni zasady porządku liberalnego. Ich opinie w kwestiach dotyczących roli państwa są zatem bliższe środka skali niż jej skrajnych punktów. Relatywnie, w stosunku do elektoratów pozostałych ugrupowań, największy odsetek sympatyków UW określając swoje poglądy wskazywał na środkowy punkt skali. Zwolennicy tej partii znacząco częściej niż sympatycy pozostałych ugrupowań skłonni są uznać za pożyteczne dla gospodarki istnienie niewielkiego bezrobocia, choć również przeważająca część z nich uważa je za zjawisko szkodliwe, które należy bezwzględnie zwalczać (46%). Opinie wyborców UW na temat tempa i skali przekształceń własnościowych są niejednoznaczne - największa grupa (36%) wybrała środkowy punkt na skali, a wśród pozostałych odsetki zwolenników szybkiej i jak najszerzej prywatyzacji oraz osób popierających przemiany własnościowe prowadzone powoli i w ograniczonym zakresie są zbliżone (odpowiednio 33% i 31%). W kwestii polityki rolnej przeważająca część sympatyków UW skłania się do poparcia jakiejś formy ochrony

⁷ Por. przypis 5.

i wspierania przez państwo tej dziedziny gospodarki (43%). Akceptacja protekcyjnej polityki rolnej jest obecnie w elektoracie UW silniejsza niż przed dwoma laty, a zatem jego opinie w tej kwestii mniej odbiegają od poglądów zwolenników innych ugrupowań. Połowa sympatyków UW (51%) opowiada się za pełnieniem przez państwo funkcji opiekuńczych, choć liczba osób akceptujących ten model funkcjonowania państwa zmalała od sierpnia '96 o 16 punktów procentowych. Podzielone są opinie na temat limitowania zarobków osób najwyżej zarabiających - odsetki popierających to rozwiązanie i wyrażających przeciwną opinię równoważą się (po 41%). Podobnie jak w elektoratach pozostałych partii, w ciągu ostatnich dwóch lat także wśród zwolenników UW wyraźnie nasiliły się postawy egalitarne. Jedynie w elektoracie UW dominuje akceptacja otwarcia Polski na świat (54%), a poparcie dla zachowania autonomii w sferze ekonomii i kultury w zasadzie jest niewielkie. Ponadto w ciągu ostatnich dwóch lat wśród zwolenników UW, w odróżnieniu od elektoratów pozostałych ugrupowań, postawy izolacjonistyczne nie tylko nie nasiliły się, ale nawet osłabły.

Zdecydowana większość zwolenników UW (82%) opowiada się za rozdziałem Kościoła od państwa, jednak sprzeciw wobec jego wpływu na politykę jest obecnie mniejszy niż przed dwoma laty. Sympatycy UW w większości są przeciwni zakazowi przerywania ciąży, optując bądź za jej dopuszczalnością (38%), bądź za jakąś formą kompromisu w prawnym rozstrzygnięciu tej kwestii (37%). W elektoracie UW nadal przeważa poparcie dla dekomunizacji, choć zwolennicy jej przeprowadzenia stracili już wśród nich bezwzględną większość (stanowią oni 48% jej sympatyków). O ile jednak w elektoratach AWS i PSL spadek poparcia dla postulatów dekomunizacyjnych jest nieznaczny, o tyle wśród zwolenników UW - dość wyraźny, zwłaszcza w ciągu ostatnich trzech lat.

Jak wynika z analiz statystycznych⁸, o chęci oddania głosu na to ugrupowanie w wyborach parlamentarnych w największym stopniu przesądza akceptacja jak najszerzej współpracy Polski z zagranicą. Zamiar poparcia UW w głosowaniu uwarunkowany jest ponadto aprobatą ograniczenia opiekuńczej roli państwa oraz antyegalitaryzmem płacowym.

⁸ Por. przypis 5.

RYS. 1. ŚREDNIE WARTOŚCI NA SKALACH W POTENCJALNYCH ELEKTORATACH PARTYJNYCH

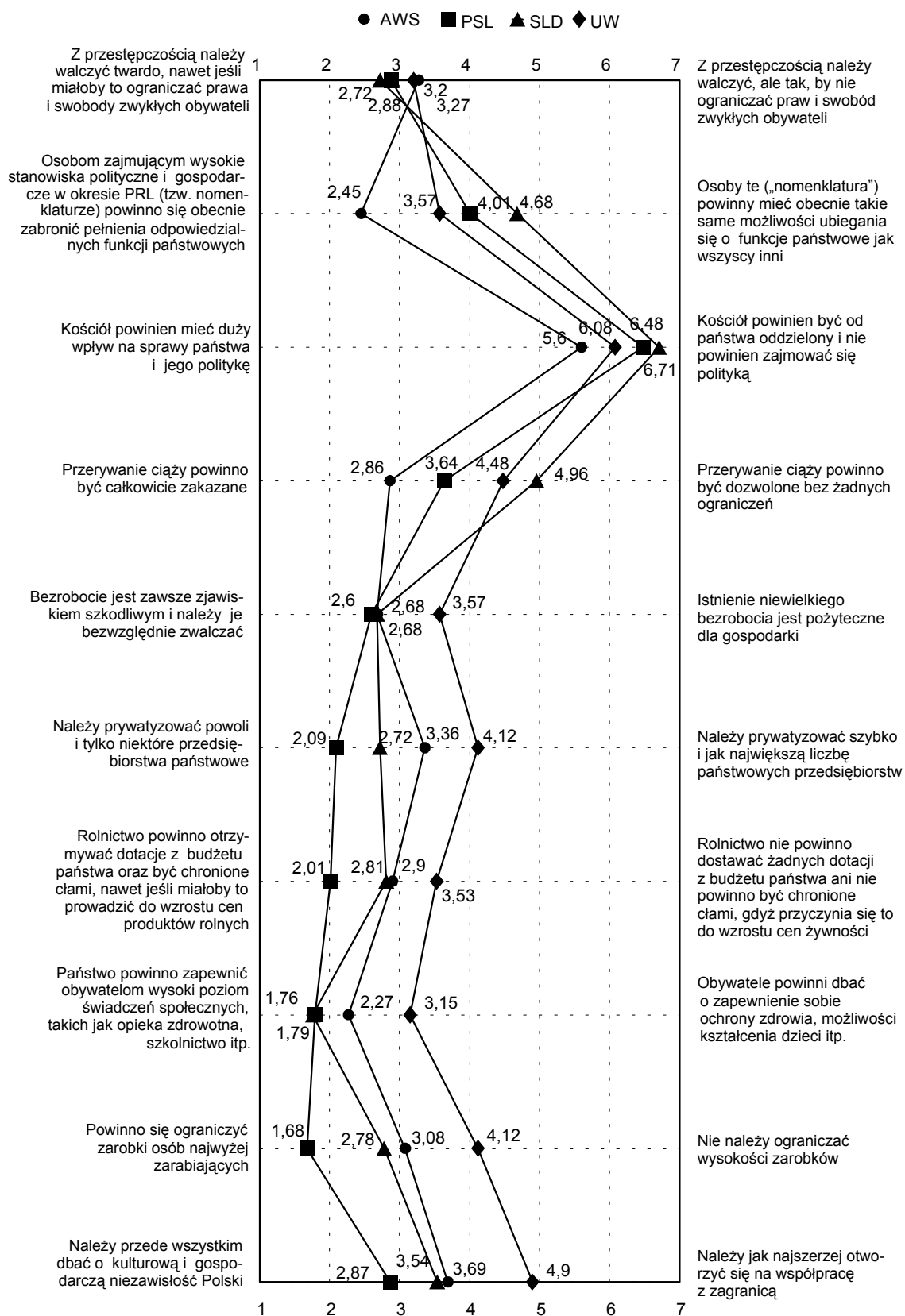

Tabela 2

	Z przestępczością należy walczyć twardo, nawet jeśli miałyby to ograniczyć prawa i swobody zwykłych obywateli	Opinia ambiwalentna	Z przestępczością należy walczyć, ale tak, by nie ograniczać praw i swobód zwykłych obywateli	Trudno powiedzieć	Średnia ocen na skali 1-7	Wartość odchylenia standardowego
	1- 3	4	5 -7			
	w procentach					
Ogół badanych	64	7	27	2	2,96	2,36
AWS	57	14	29	0	3,27	2,41
PSL	64	10	27	0	2,88	2,42
SLD	70	6	24	1	2,72	2,56
UW	63	8	29	0	3,20	2,23

Tabela 3

	Bezrobocie jest zawsze zjawiskiem szkodliwym i należy je bezwzględnie zwalczać	Opinia ambiwalentna	Istnienie niewielkiego bezrobocia jest pozytywne dla gospodarki	Trudno powiedzieć	Średnia ocen na skali 1-7	Wartość odchylenia standardowego
	1- 3	4	5 -7			
	w procentach					
Ogół badanych	70	8	19	3	2,50	2,07
AWS	71	6	22	1	2,68	2,14
PSL	73	6	21	0	2,60	2,19
SLD	66	8	25	2	2,68	2,13
UW	46	20	32	1	3,57	2,09

Tabela 4

	Przerywanie ciąży powinno być całkowicie zakazane	Opinia ambiwalentna	Przerywanie ciąży powinno być dozwolone bez żadnych ograniczeń	Trudno powiedzieć	Średnia ocen na skali 1-7	Wartość odchylenia standardowego
	1- 3	4	5 -7			
	w procentach					
Ogół badanych	33	23	36	9	4,01	2,16
AWS	59	21	17	4	2,86	1,98
PSL	30	37	20	14	3,64	1,88
SLD	21	14	56	9	4,96	2,00
UW	19	37	38	7	4,48	1,66

Tabela 5

	Należy prywatyzować powoli i tylko niektóre przedsiębiorstwa państwowe		Opinia ambiwalentna		Należy prywatyzować szybko i jak największą liczbę państwowych przedsiębiorstw		Trudno powiedzieć		Średnia ocen na skali 1-7		Wartość odchylenia standardowego	
	1-3		4		5-7							
	VIII '96	V '99	VIII '96	V '99	VIII '96	V '99	VIII '96	V '99	VIII '96	V '99	VIII '96	V '99
	w procentach											
Ogół badanych	53	57	14	17	25	17	8	9	3,21	2,83	2,15	1,93
AWS	49	51	12	18	34	26	5	5	3,57	3,36	2,45	1,98
PSL	70	73	11	8	15	8	5	11	2,61	2,09	1,79	1,42
SLD	49	65	18	14	30	16	4	5	3,46	2,72	2,22	1,93
UW	43	31	12	36	42	33	0	1	3,78	4,12	2,13	1,76

Tabela 6

	Rolnictwo powinno otrzymywać dotacje z budżetu państwa oraz być chronione cłami, nawet jeśli miałyby to prowadzić do wzrostu cen produktów rolnych			Opinia ambiwalentna			Rolnictwo nie powinno dostawać żadnych dotacji z budżetu państwa ani nie powinno być chronione cłami, gdyż przyczynia się to do wzrostu cen żywności			Trudno powiedzieć			Średnia ocen na skali 1-7			Wartość odchylenia standardowego		
	1-3			4			5-7											
	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99
	w procentach																	
Ogół badanych	61	63	66	14	15	14	21	19	15	4	4	5	2,95	2,85	2,77	2,01	1,96	1,91
AWS	66	71	60	12	11	17	18	17	20	4	2	4	2,86	2,70	2,90	2,06	1,89	1,86
PSL	80	85	80	6	4	4	13	8	13	1	4	3	2,24	1,83	2,01	1,86	1,58	1,67
SLD	54	59	67	22	19	17	22	20	13	3	3	3	3,21	3,06	2,81	1,85	1,91	1,84
UW	57	27	43	16	37	31	27	25	25	0	7		3,27	4,09	3,53	1,90	1,74	1,78

Tabela 7

	Kościół powinien mieć duży wpływ na sprawy państwa i jego politykę			Opinia ambiwalentna			Kościół powinien być od państwa oddzielony i nie powinien zajmować się polityką			Trudno powiedzieć			Średnia ocen na skali 1-7			Wartość odchylenia standardowego		
	1 - 3			4			5 - 7											
	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99
	w procentach																	
Ogół badanych	13	13	8	8	7	9	79	78	82	1	2	2	5,91	5,92	6,12	1,85	1,89	1,58
AWS	30	35	15	10	16	16	60	48	68	0	1	1	4,78	4,43	5,60	2,47	2,33	1,87
PSL	9	7	3	13	8	7	78	84	87	0	2	4	5,90	6,18	6,48	1,74	1,52	1,18
SLD	2	5	1	5	2	1	93	92	97	0	0	1	6,62	6,59	6,71	1,04	1,24	0,82
UW	10	4	6	11	2	12	79	94	82	1	0	0	5,98	6,54	6,08	1,50	1,17	1,45

Tabela 8

	Osobom zajmującym wysokie stanowiska polityczne i gospodarcze w okresie PRL (tzw. nomenklaturze) powinno się obecnie zabronić pełnienia odpowiedzialnych funkcji państwowych			Opinia ambiwalentna			Osoby te („nomenklatura”) powinny mieć obecnie takie same możliwości ubiegania się o funkcje państwowe jak wszyscy inni			Trudno powiedzieć			Średnia ocen na skali 1-7			Wartość odchylenia standardowego		
	1 - 3			4			5 - 7											
	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99
	w procentach																	
Ogół badanych	50	48	42	15	15	18	28	30	29	7	8	11	3,37	3,45	3,63	2,26	2,29	2,17
AWS	74	75	67	11	7	11	13	16	13	2	1	10	2,34	2,37	2,45	1,93	1,94	1,77
PSL	47	43	33	15	16	25	36	37	32	2	4	11	3,65	3,68	4,01	2,27	2,40	2,07
SLD	25	25	27	21	15	18	50	55	51	5	5	5	4,61	4,76	4,68	2,11	2,17	2,10
UW	66	60	48	18	20	17	17	20	34	3	1	2	2,63	3,03	3,57	1,88	1,98	1,92

Tabela 9

	Państwo powinno zapewnić obywatelom wysoki poziom świadczeń społecznych, takich jak opieka zdrowotna, szkolnictwo itp.			Opinia ambiwalentna			Obywatele powinni dbać o zapewnienie sobie ochrony zdrowia, możliwości kształcenia dzieci itp.			Trudno powiedzieć			Średnia ocen na skali 1-7			Wartość odchylenia standardowego		
	1 - 3			4			5 - 7											
	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99
	w procentach																	
Ogół badanych	74	75	81	11	10	9	15	13	8	1	1	2	2,36	2,23	1,96	1,87	1,85	1,54
AWS	72	75	75	13	11	14	16	14	11	0	1	0	2,31	2,28	2,27	1,74	1,86	1,71
PSL	85	88	91	6	6	1	9	5	8	0	2	0	1,92	1,66	1,79	1,64	1,38	1,44
SLD	69	78	84	15	8	11	15	14	3	1	1	2	2,53	2,21	1,76	1,84	1,81	1,21
UW	67	58	51	16	19	31	19	23	18	0	0	0	2,66	2,94	3,15	1,87	1,96	1,68

Tabela 10

	Powinno się ograniczyć zarobki osób najwyżej zarabiających			Opinia ambiwalentna			Nie należy ograniczać wysokości zarobków			Trudno powiedzieć			Średnia ocen na skali 1-7			Wartość odchylenia standardowego		
	1 - 3			4			5 - 7											
	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99
	w procentach																	
Ogół badanych	48	44	67	11	13	9	38	41	21	4	3	4	3,70	3,95	2,69	2,46	2,44	2,19
AWS	55	49	60	6	10	10	39	39	26	1	1	4	3,54	3,72	3,08	2,57	2,45	2,28
PSL	65	57	88	6	17	5	27	25	6	1	2	1	2,98	3,24	1,68	2,23	2,11	1,48
SLD	41	41	65	20	9	11	36	46	22	3	4	2	3,96	4,06	2,78	2,38	2,51	2,16
UW	27	20	41	8	18	17	63	62	41	1	0	0	4,95	5,41	4,12	2,32	1,92	2,32

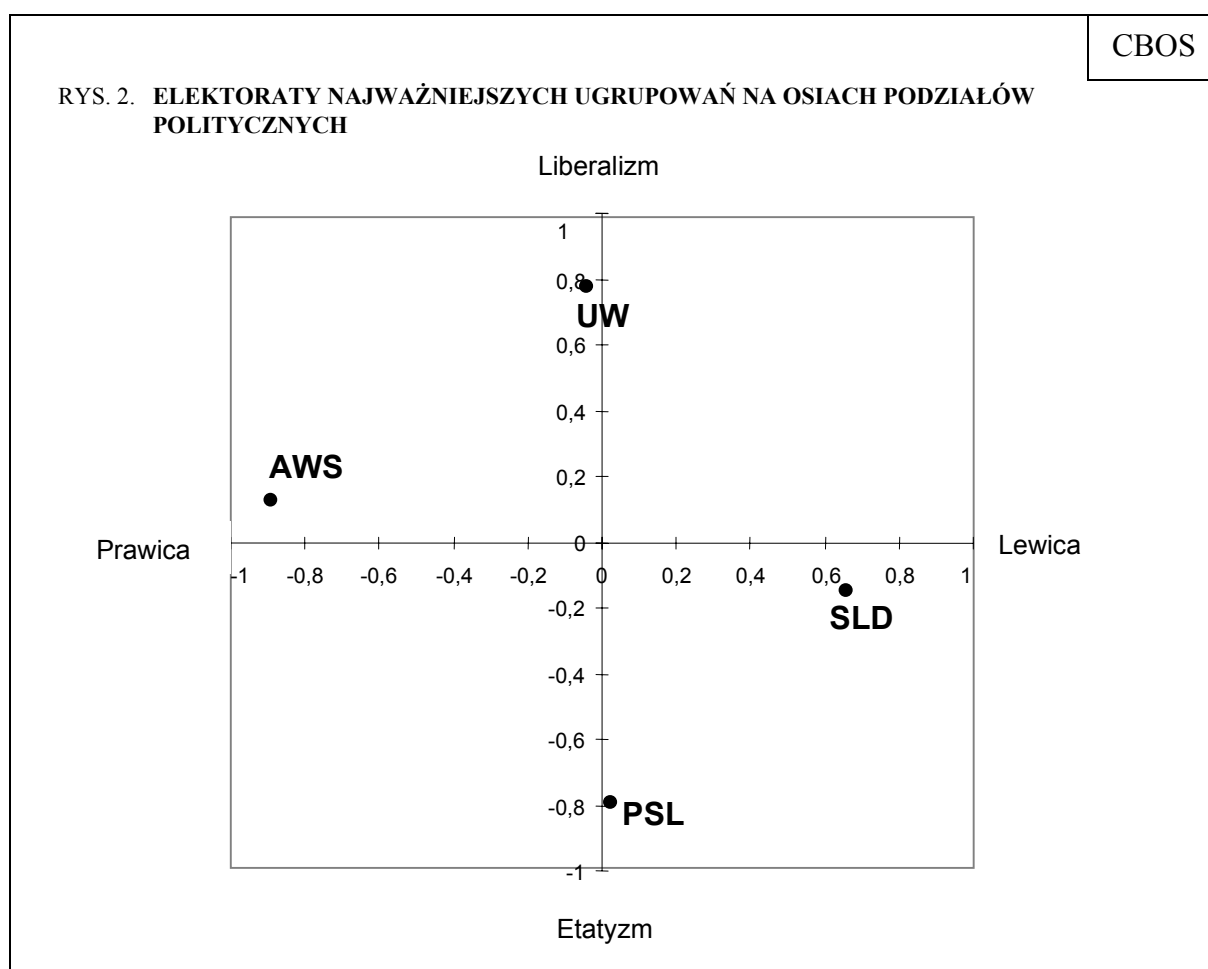
Tabela 11

	Należy przede wszystkim dbać o kulturową i gospodarczą niezawisłość Polski			Opinia ambiwalentna			Należy jak najszerzej otworzyć się na współpracę z zagranicą			Trudno powiedzieć			Średnia ocen na skali 1-7			Wartość odchylenia standardowego		
	1 - 3			4			5 - 7											
	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99	VIII '96	V '97	V '99
	w procentach																	
Ogół badanych	30	37	43	17	17	18	47	40	31	6	6	9	4,43	3,94	3,55	2,24	2,28	2,16
AWS	29	39	42	16	23	20	52	36	35	3	1	4	4,56	3,86	3,69	2,35	2,21	2,17
PSL	36	46	49	14	16	28	46	35	13	4	4	10	4,38	3,63	2,87	2,29	2,26	1,76
SLD	27	35	44	19	19	17	53	43	31	3	4	8	4,62	4,00	3,54	2,16	2,26	2,08
UW	15	25	11	20	25	33	61	51	54	4	0	2	5,22	4,39	4,90	1,85	1,92	1,58

POTENCJALNE ELEKTORATY NA OSIACH PODZIAŁÓW POLITYCZNYCH

W celu stwierdzenia, w jaki sposób stosunek do omawianych zagadnień porządkuje scenę polityczną w Polsce, przeprowadzono analizę dyskryminacji. Jej zastosowanie pozwoliło wyodrębnić dwie istotne statystycznie osie podziałów politycznych, na przecięciu których usytuowaliśmy badane elektoraty. Pierwszy wymiar, tłumaczący aż 75% wariancji, można ogólnie określić jako ideologiczny. Odzwierciedla on w znacznej mierze zawartość pojęciową terminów „prawica” i „lewica” w Polsce. Składają się na niego dwa, powiązane ze sobą, komponenty: kulturowy oraz rodowodowy. Jeden z krańców osi można zatem opisać jako konserwatyzm kulturowy, współwystępujący z aprobatą idei rozrachunku z PRL-owską przeszłością. Tworzą go: sprzeciw wobec prawnej dopuszczalności aborcji, poparcie dla dekomunizacji, akceptacja wpływu Kościoła na sprawy państwa oraz (w niewielkim stopniu) przywiązanie do swobód obywatelskich. Drugi kraniec tego wymiaru można określić jako laicyzm połączony z dążeniem do przekreślenia przeszłości. Jest on wyznaczony przez: liberalne stanowisko w sprawie prawnej regulacji aborcji, sprzeciw wobec dekomunizacji, aprobatę rozdziału Kościoła od państwa oraz, w najmniejszym stopniu, przez zgodę na

ograniczenie swobód obywatelskich w walce z przestępczością. Drugi wymiar ma wyraźnie mniejsze znaczenie dla kształtu polskiej sceny politycznej, wyjaśnia jedynie 24% wariacji. Jego opis nie następuje problemami definicyjnymi - skrajne punkty osi można opisać jako liberalizm *versus* etatyzm. Na orientację liberalną składa się sprzeciw wobec ograniczania zarobków osób najwyżej zarabiających, postawa proprowatyzacyjna, poparcie dla regulacji wolnorynkowych w rolnictwie. Etatyzm określony jest przez aprobatę wyrównywania dysproporcji w dochodach, poparcie dla ograniczonego tempa i zakresu prywatyzacji oraz protekcjonistycznej polityki rolnej. Poniższy rysunek stanowi syntetyczny obraz usytuowania elektoratów poszczególnych ugrupowań względem wyznaczonych w analizie wymiarów.

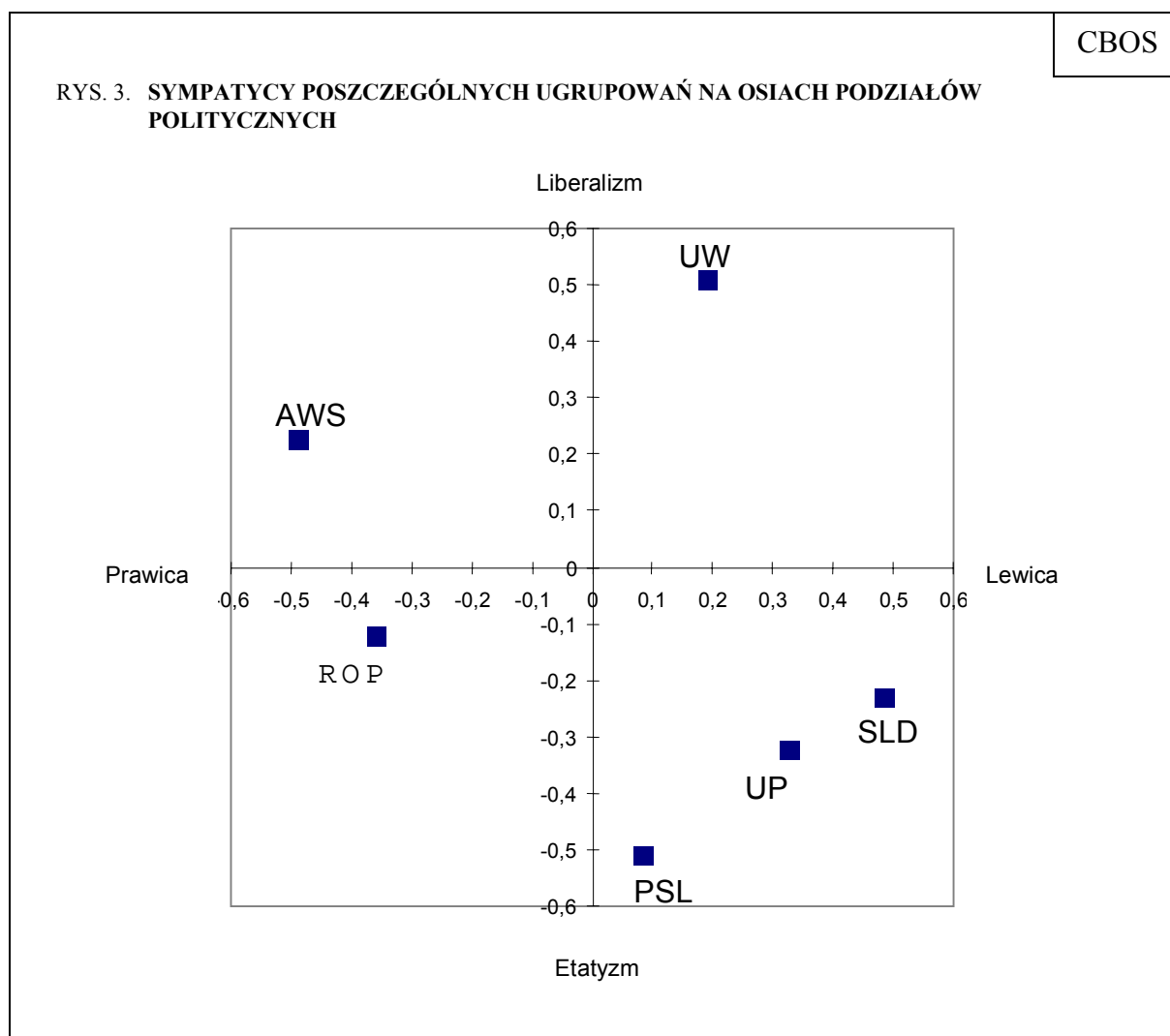
Na pierwszej (poziomej) osi przeciwległe względem siebie pozycje zajmują elektoraty AWS i SLD, przy czym oddalenie od środka układu współrzędnych na osi poziomej jest większe w przypadku zwolenników AWS niż SLD. Może to świadczyć, że poparcie dla

pierwszego z tych ugrupowań jest relatywnie silniej określone przez orientację kulturowo-histeryczną niż dla drugiego z nich. Drugi wymiar - liberalizm *versus* etatyzm - najsilniej różnicuje zwolenników UW i PSL. W elektoracie UW stosunkowo najsilniejsze jest poparcie dla opcji liberalnej, wśród sympatyków partii chłopskiej - dla orientacji etatystycznej. Zwraca uwagę, że każdy z elektoratów uzyskał wysokie wartości tylko na jednej z osi, na drugiej zaś sytuuje się w pobliżu centrum. Można by zatem wnioskować o istnieniu dwóch odrębnych typów wrażliwości politycznej, reprezentowanych przez dwa wyróżnione przez nas wymiary. Pierwszy z nich odwołuje się do sfery historyczno-ideowej, drugi koncentruje się wokół społeczno-gospodarczych treści programów partyjnych. Współpraca między ugrupowaniami reprezentującymi odmienne typy wrażliwości politycznej może rodzić nieporozumienia i możliwa jest raczej na zasadzie dopełnienia niż bliskości programowo-ideowej. Biorąc pod uwagę usytuowanie elektoratów względem siebie, niemal równie łatwo można sobie wyobrazić funkcjonowanie koalicji AWS - UW, jak i AWS - PSL oraz odpowiednio: SLD - UW i SLD - PSL.

Ze względu na zbyt małą liczebność pozostałych elektoratów nie mogliśmy ich uwzględnić w analizach. Pewne przybliżenie ich pozycji na scenie politycznej możemy uzyskać poprzez usytuowanie na podobnym wykresie nie elektoratów, ale sympatyków poszczególnych partii (wyodrębnionych jedynie na podstawie deklaracji sympatii dla danego ugrupowania, nie zaś ze względu na zamiar udzielenia mu poparcia w wyborach). Pozostawanie sympatykiem danego ugrupowania nie jest równoznaczne z głosowaniem na nie w wyborach i nie wyklucza sympatii dla innej partii. Ze względu na zastosowanie innego typu analiz statystycznych⁹, nieco inne składniki tworzą dwa wyróżnione wymiary, jednak nie wpływa to znacząco na ich definicję. Pierwszy wymiar (poziomy) uwzględnia opinie w takich kwestiach, jak: dekomunizacja, prawna regulacja przerywania ciąży oraz rola Kościoła w państwie. Drugi (pionowy) grupuje stanowisko na temat: skali i tempa prywatyzacji, ograniczania zarobków, opiekuńczej roli państwa, otwarcia na świat oraz polityki rolnej. Ze względu na odmienną technikę statystyczną i definicję zwolenników poszczególnych

⁹ Zastosowano analizę czynnikową rotacji varimax.

ugrupowań, pozycja sympatyków czterech najważniejszych ugrupowań na tak skonstruowanym wykresie nie odpowiada dokładnie ich usytuowaniu na pierwszym rysunku (m. in. wyraźniej zróżnicowana jest pozycja sympatyków SLD i AWS na skali liberalizm *versus* etatyzm), jednak zachowany jest ich wzajemny układ. Sympatycy UP ze względu na swoje opinie sytuują się pomiędzy osobami deklarującymi sympatię dla PSL i SLD, jednak na żadnej z wyróżnionych osi nie uzyskali oni równie wysokich jak one wartości. Reprezentują oni opcję umiarkowanie laicką i etatystyczną. Wydaje się, że z uwagi na bliskość poglądów sympatyków UP oraz PSL i szczególnie SLD ugrupowanie to ma raczej małe szanse na uzyskanie wysokiego poparcia społecznego jako samodzielny byt na scenie politycznej. Sympatycy ROP są w największym stopniu przychylnie nastawieni wobec AWS, jednak cechuje ich większy etatyzm.

Wyniki badań świadczą o tym, że możemy mówić o trwałości podziałów politycznych w Polsce. Społeczna tożsamość polityczna określona jest zatem przede wszystkim przez orientację kulturowo-historyczną, a jedynie w niewielkim stopniu przez stosunek do liberalnych przemian gospodarczych. Potencjalni wyborcy AWS i SLD, reprezentujący dwie przeciwstawne opcje ideologiczne, niezbyt różnią się w poglądach na gospodarkę i rolę państwa. Zwraca jednak uwagę fakt, że od dwóch-trzech lat opinie na ten temat potencjalnych wyborców AWS są dość stabilne, natomiast poglądy sympatyków SLD wyraźnie przesunęły się w kierunku większego etatyzmu. Stąd też o ile w latach '96 -'97 myślenie zwolenników SLD o gospodarce i roli państwa nierzadko cechował większy liberalizm niż sympatyków AWS, o tyle obecnie jest odwrotnie. Niewątpliwie przyczyniła się do tego zmiana statusu obu ugrupowań na scenie politycznej i przyspieszenie przez obecną koalicję reform systemowych. Nadal jednak, jeśli chodzi o poglądy gospodarcze, elektoraty obu ugrupowań znajdują się w centrum - między biegunami wyznaczonymi przez zwolenników PSL, wśród których stosunkowo najsilniejsze są postawy etatystyczne, i sympatyków UW relatywnie najczęściej popierających opcję liberalną.

Opracowała

Beata ROGUSKA